

CONFESIUNEA ȘI BISERICA ROMÂNILOR ÎN VIZIUNEA UNOR AUTORI ITALIENI DIN SECOLUL AL XVI-LEA (PÂNĂ LA MIHAI VITEAZUL)

IOAN-AUREL POP

În secolul al XVI-lea european, chestiunile confesionale capătă direcții noi de evoluție ca urmare a Reformei religioase sau protestantismului și apoi a Contrareformei și Reformei catolice¹. Deși aceste fenomene s-au petrecut în toată amploarea lor în aria Europei Apusene și Centrale sau, mai precis, în ambianța țărilor și națiunilor catolice, nici anumite popoare ortodoxe (românii, rutenii, grecii etc.) nu au fost ferite de influențe în acest sens. Românii din Transilvania, trăind într-o țară cu elite/stări/națiuni tradițional catolice și, din secolul XVI, prioritar protestante (calvine, luterane, unitariene), au fost primii vizați de influența și chiar de acțiunea Reformei protestante. În al doilea rând, românii din Moldova și Țara Românească, prin pătrunderea protestantismului în rândul puținilor coloniști germani, maghiari, cehi, slovaci (husiți) din aceste țări, au fost și ei martorii, chiar dacă mai mult pasivi, ai disputei religioase venite dinspre Apus, ai încercării competitorilor de menținere și de lărgire a terenului câștigat². În acest context, bisericile, mai ales cea catolică, s-au interesat mai îndeaproape și de români. Protestantismul, elaborat ca o reacție față de catolicism și nu față de ortodoxie, nu i-a avut inițial în atenție pe români, dar biserica romană și lumea italiană erau demult familiarizate cu acțiunea în rândul românilor ("schismatici").

Un al doilea motiv de interes pentru români și țările lor în secolul al XVI-lea a fost amploarea fără precedent a expansiunii otomane în Europa³. Marile descoperiri geografice au orientat, firește, centrul de greutate al lumii cunoscute și active spre Atlantic și spre Lumea Nouă, unde erau atâtea de făcut, inclusiv sub aspect misionar. În ciuda implicării adânci a bisericii catolice în expansiunea civilizației creștine europene spre

¹ Vezi Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968; Keith Randall, *Luther și Reforma în Germania (1517-1555)*, București, 1994; idem, *Jean Calvin și Reforma târzie*, București, 1996.

² Vezi Maria Crăciun, *Protestantism și ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea*, Cluj, 1996.

³ Mihai Maxim, *L'Empire Ottoman au nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Etudes et documents*, Istanbul, 1999.

Americi, partea de est a Europei, expusă cuceririi și dominației otomane, adică islamice, nu era deloc neglijată. Cruciada târzie continua pe diverse planuri, mai ales sub forma ligilor și alianțelor sfinte/creștine, plănuite de pontifii romani și puse în practică cu ajutorul suveranilor și popoarelor direct amenințate. Între acestea românii ocupau un loc important.

Interesul alogenilor de atunci pentru spațiul României actuale putea avea însă diverse motive, de la cele politico-militare, confesionale, culturale, economice generale, până la chestiuni de angajament personal, de cunoaștere sau de interes individual (punerea în slujba unor principii ca secretari, diplomați, condotieri, mercenari etc., inclusiv a unor creștini în serviciul sultanului și al altor demnitari otomani). Cei mai activi în acest sens, de departe, au fost italienii, mai ales cei ce gravitau în jurul Sfântului Scaun. Pontifii și lumea italiană erau interesați de români cel puțin din două motive extrem de importante: 1) rolul major jucat de aceștia în apărarea Creștinătății - alături de unguri, croați, polonezi, austrieci etc. - și dorința ca acest rol să continue și în viitor; 2) posibilitatea atragerii românilor la catolicism, în vederea extinderii autorității bisericii romane, mai ales după începutul mării confruntări cu Reforma. Problemele se pun mai acut în acest sens în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când Ungaria este pierdută pentru cauză, fie prin cucerirea otomană (formarea pașalâcului de la Buda în 1541, a celui de Timișoara în 1552)), fie prin victoria Reformei în Transilvania (cu Partium). În acest moment, românii din cele două Valahii (Țara Românească și Moldova) devin mai interesați și importanți pentru Occidentul catolic și pentru Roma. Deși tributare turcilor și dependente de aceștia, cele două state românești (ca și Transilvania) nu erau ocupate, aveau principii creștini și instituții creștine, aveau elită proprie, cu alte cuvinte aveau un statut radical diferit de Bizanț, Bulgaria, Serbia, Albania, Bosnia sau Ungaria Centrală. De acești români, mai ales în Transilvania, încep să se intereseze și protestanții, ceea ce sporește atenția Romei și Italiei asupra zonei.

În scopul acțiunii, era nevoie mereu de cât mai multe date, de informații variate, de natură geografică, economică, demografică, dar și istorică, lingvistică, confesională, etnografică, de mentalitate. Au fost identificați circa 35 de italieni care s-au interesat de români în secolul XVI (exclusiv epoca lui Mihai Viteazul) și au lăsat urme scrise păstrate până astăzi. Este cert că au fost mai mulți⁴. Natural, nu toți s-au ocupat de toate

⁴ Vezi Cl. Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del Cinquecento*, în "Bulletin de la Section Historique de l'Academie Roumaine", XVI, 1929, passim; D. Găzdaru, *Mențiuni italiene și dalmatine din secolul al XVI-lea despre limba și poporul românesc*, în "Arhiva", XLVII, 1940, passim; Mario Baffi, *La romanità della Romania e gli umanisti italiani*, în "L'Osservatore Romano", nr. 256 (32633), 5. 11. 1967, passim și idem, *La latinità dei Romeni negli studi cinquecenteschi*, în "L'Osservatore Romano", nr. 282 (32659), 6. 12. 1967, passim.

chestiunile enumerate mai sus. Cei mai mulți au urmărit doar una sau câteva laturi ale vieții locuitorilor și aspecte ale țărilor sau regiunilor în care ei trăiau în Transilvania, Moldova și Țara Românească (sau în unele din aceste țări). Dintre acești italieni, majoritatea oameni ai bisericii, am avut în atenție 16, care s-au referit în mod expres la confesiunea și, adesea, la biserica românilor. Aceștia sunt: Marcantonio Coccio (Sabellico), Francesco della Valle, Alessandro Guagnini, Giovanandrea Gromo, Francesco Commendone, Antonio Maria Graziani, Giulio Mancinelli, Antonio Possevino, un însoțitor anonim al lui Possevino (din 1583), Giulio Ruggiero, Franco Sivori, G. P. Campani, Ferrante Capeci, un anonim (iezuit?) cu o descriere a Moldovei din 1587, un anonim cu o relație a primei misiuni iezuite în Moldova din 1588, Anibale di Capua. Cei mai mulți astfel de autori italieni (lăsați în afara cercetării de față) se referă la domnia și la epoca lui Mihai Viteazul (1593-1601), care reprezintă însă un capitol distinct al istoriei românilor, legat mai mult de secolele XVII-XIX decât de veacul XVI.

Toți acești autori știu și scriu, în forme diferite, că românii sunt de credință răsăriteană (ortodoxă). Ei nu folosesc termenul de "ortodox" care nu era curent în epocă cu înțelesul de azi, ci cu acela de "dreaptă credință" și deci aplicabil și confesiunii catolice. Cea mai uzitată expresie pentru a desemna credința românilor este noțiunea de "rit grec". Alessandro Guagnini (1538-1614), mercenar din Verona în slujba regelui Poloniei (și prezent în Moldova la 1563), spune că românii tin de "religia greacă sau ruteană", se pot despărți de soțiile lor (deși Despot Vodă le luase această îngăduință), au "deprinderi barbare", dar "revendică pentru sine cinstea de a fi mai presus decât toți creștinii"⁵. Ultima remarcă, dacă este adevărată, poate proveni din faptul că românii erau cei mai vechi creștini în comparație cu toți vecinii lor, creștinarea strămoșilor românilor începând încă din secolele III-IV. Giovanandrea Gromo (1518-după 1567), născut la Bergamo, ofițer în oastea principelui Transilvaniei, Ioan Sigismund, afirmă că "legea și religia" românilor transilvăneni, răspândiți în toate părțile țării, sunt "grecești" și că aceeași religie o au și locuitorii din Țara Românească, "patria firească" a românilor⁶. Observația din urmă poate să provină din aceea că Țara Românească era singurul stat locuit de români care purta oficial în numele său însuși denumirea poporului pe care-l adăpostea.

G. Francesco Commendone (1523-1584), născut la Veneția, episcop și cardinal, nunțiu apostolic în Polonia (prezent și în Moldova), scrie că românii recunosc drept cap al religiei lor pe patriarhul constantinopolitan⁷. Antonio Maria Graziani (1537-1611), toscan,

⁵ Maria Holban (red. resp.), *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, București, 1970, p. 300 (în continuare *Călători*). Pentru date mai numeroase despre acești autori italieni, vezi George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, 1972, p. 271-314.

⁶ *Călători*, II, p. 320, 337.

⁷ *Călători*, II, p. 376.

secretar al cardinalului Commendone și apoi episcop (poate a fost în Moldova)⁸, spune că românii "păstrează cu însuflețire ritul credinței creștine, așa cum l-au primit de la greci" și că pot desface ușor căsătoria⁹. Antonio Possevino (1533-1611), din Padova, învățat iezuit (a fost în Transilvania, unde a pus bazele Universității din Cluj), în lucrarea sa "Transilvania", spune că "este uimitor cât au fost [românii din Transilvania] de îndărătnici până acum, împreună cu cei din Țara Românească și Moldova, în schisma lor și în ritul grecesc"¹⁰. Un însoțitor rămas anonim al lui Possevino (? - după 1583) scrie că românii, "prinși în mrejele grecilor", sunt răspândiți pe o suprafață foarte întinsă, din zona Crișurilor până la Marea Neagră¹¹. Giulio Ruggiero (? - după 1573), abate, protonotar și nunțiu apostolic în Polonia, crede că religia românilor "s-a corcit" ca și limba lor, schimbându-se din "creștină" în "greacă"¹². Franco Sivori (c.1560 - după 1589), din Genova, secretar al principelui Petru Cercel, arată că românii țin ritul grecesc vechi, pe care-l păstrează mai mult prin tradiție decât prin cărți scrise¹³. Ferrante Capeci (1549-1587), napolitan, iezuit, profesor și rector al Universității din Cluj, știe că românii din Transilvania țin calendarul vechi după ritul grecesc, că urmează credința răsăriteană și că "nu au putut fi niciodată molipsiți de molima ereziei"¹⁴. "Erezia" trebuie să fie aici protestantismul. În descrierea anonimă a Moldovei din 1587 se arată că, deși moldovenii sunt de rit grec, îi urăsc pe greci pentru sfaturile date de aceștia principilor lor despre felul cum se storc banii de la populație¹⁵. Conform relației date de prima misiune iezuită în Moldova (1588), moldovenii și principele lor erau de rit grec și rutean și nu-l recunoșteau pe patriarhul de la Constantinopol¹⁶. O parte din aceste informații (referitoare la ritul rutean și la nerecunoașterea patriarhului ecumenic) erau false.

Se dau știri interesante și despre biserica românilor, despre oraganizarea sa ierarhică, despre monumente, sărbători, calendar etc. De pildă, Commendone spune că domnitorul Alexandru Mircea (1568-1577), fiind "preacinstitor al religiei creștine", a refăcut cele mai multe biserici din Țara Românească, s-a îngrijit să ridice altele, să facă danii de odoare pentru aceste biserici și "a pus să se zugrăvească și la Roma viața lui

⁸ G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 289.

⁹ *Călători*, II, p. 382-383.

¹⁰ *Călători*, II, p. 567.

¹¹ *Călători*, II, p. 605-606.

¹² *Călători*, II, p. 631.

¹³ Maria Holban (red. resp.), *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, București, 1971, p. 11, 18 (în continuare, *Călători III*); G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 314.

¹⁴ *Călători*, III, p. 99-100.

¹⁵ I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, vol. II. Documente politice (1526-1788), București, 1914, p. 48.

¹⁶ *Călători*, III, p. 284.

Christos pe o pânză de argint și să se împodobească bogat cu aur"¹⁷. Antonio Possevino știe că românii din Transilvania sunt subordonați unguirilor și sașilor în orice privință (chiar discriminați), în afară de religie. Prin urmare, biserica românilor, de rit grec, are organizare proprie: românii au la Alba Iulia un mitropolit (întărit de principe în demnitatea aceea), căruia i se subordonează încă doi episcopi - aceștia decid în pricinile duhovnicești ale românilor; preoții (care se cheamă "popi") slujesc în limba rasciană sau sârbă (adică slavonă), dar nu știu exact ceea ce citesc, pentru că abia cunosc buchiile; ceremoniile și cuvintele liturghiei sunt aproape aceleași ca la catolici; românii țin strict posturile și sărbătorile și nu acceptă să treacă la nici o "erezie" la care i-ar obliga vreun stăpân al lor, după cum este obiceiul în Transilvania; totuși, ca și ceilalți "schismatici", ei împărtășesc multe erori¹⁸.

Franco Sivori, care a stat în Țara Românească, știe care sunt obiceiurile de Crăciun și de Paști: oamenii își fac daruri unul altuia, vechii dușmani se împacă, cei de rang înalt aduc omagii și daruri principelui, iar acesta face daruri curtenilor, dregătorilor și slujbașilor sau oștenilor (1500 de inși!); toți stau în ajunul Crăciunului la slujbă în biserică și cântă odată cu preoții; a doua zi, domnul dă mâncare și veșminte cerșetorilor, apoi boierii și poporul se sărută și petrec în ospețe și cântece și adeseori se îmbată, fără să considere că este un păcat¹⁹. Totuși - apreciază Sivori - românii trăiesc mai mult după legea firii decât după religie, nu știu carte, nu consideră păcate lucruri grave, dar țin cu sfințenie toate posturile mari și mici, fiind în stare mai bine să moară decât să calce o zi de post²⁰. Sunt remarcate frumoasele mănăstiri de călugări basilitani, cu venituri din moșii și mori; despre mănăstirea Argeșului, împodobită cu marmură, se spune că poate fi asemuită cu frumoasele mănăstiri din Italia²¹.

Unii autori fac referiri la români și în legătură cu noul calendar gregorian. Astfel, G. P. Campani (? - 1587), iezuit, scrie din Alba Iulia la 7 februarie 1584, că noul calendar nu poate fi promulgat și datorită românilor ardeleni care, anterior, se potriveau calendarului iulian catolic în multe privințe, în vreme ce acum refuză să muncească după calendarul gregorian²². Ferrante Capeci, cam în același timp (10 februarie 1584), scrie nunțiuului Bolognetti din Polonia că neprimirea calendarului celui nou se datorează și faptului că o mare parte a supușilor din principat sunt români, care, potrivit ritului grecesc, țin calendarul vechi; ei nu s-ar potrivi deloc la sărbători și nu ar putea fi obligați

¹⁷ *Călători*, II, p. 376.

¹⁸ *Călători*, II, p. 566-567.

¹⁹ *Călători*, III, p. 11.

²⁰ *Călători*, p. 18.

²¹ *Ibidem*.

²² *Călători*, III, p. 80.

să muncească în zilele lor de sărbătoare și nici în cele catolice; urmează o remarcă neconformă cu realitatea: românii nu țin nici o altă sărbătoare decât duminică²³.

Sunt câteva mărturii și despre modul de coexistență a mai multor confesiuni și biserici în Țările Române. În Transilvania, națiunile politice (ungurii, sașii, secuii) erau de confesiune calvină, luterană, unitariană și catolică, iar românii, majoritatea populației, erau ortodocși. În Țara Românească și Moldova, mai ales la orașe, existau mărunte grupuri catolice (germani, maghiari), atrase inițial la Reformă și apoi readuse în parte la catolicism și comunități armenie. Pentru populația catolică de la sud și est de Carpați, existau încă din secolele XIII-XIV câteva episcopii catolice. După estimarea episcopului Bernardino Quirini, la 1599 erau în Moldova 10 774 de catolici în 15 orașe (târguri) și 16 sate, ceea ce înseamnă 2-3% din populația țării²⁴. Giulio Mancinelli (1537-1618), născut la Macerata și devenit iezuit, scrie prin anii 1583-1586 că unii catolici din Moldova au trecut, din lipsă de preoți, la ritual ortodox, spre a nu fi privați de slujba bisericească; o biserică catolică din Iași era "pângărită de preoți luterani" care făceau slujbă pentru nemți și unguri; biserica armenilor din același oraș era însă în stare de prosperitate, iar rostirea unei predici de către un romano-catolic a adus mare bucurie catolicilor, ortodocșilor și luteranilor, veniți în număr mare s-o asculte²⁵. F. Capeci notează că românii se înțeleg bine cu catolicii²⁶. Francesco della Valle arată că (în 1532) exista la Târgoviște o biserică a Sf. Francisc cu monahi observanți care făceau serviciul divin al bisericii romane; el adaugă că lângă oraș, pe un deal, era o mănăstire (abație) foarte mare cu călugări de rit grec, care l-au primit foarte bine pe autor și pe însoțitorii săi²⁷. Răzbat și ecourile unor confruntări: domnul Moldovei, Despot Vodă (1561-1563) - spune relația misiunii iezuite din 1588 - a luat bisericile catolice și le-a dat "eretice", adică protestanților²⁸.

O altă chestiune, foarte acută, pe fondul Contrareforme, este posibilitatea atragerii românilor la catolicism. Pentru aceasta, informarea în legătură cu românii era absolut necesară. Toți autorii cercetați au cunoștință despre originea romană a românilor, iar majoritatea lor (Francesco della Valle, A. Guagnini, G. Gromo, A. M. Graziani și alții)

²³ *Călători*, III, p. 96.

²⁴ Ioan-Aurel Pop, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*, București, 1999, p. 105.

²⁵ *Călători*, II, p. 524-525.

²⁶ *Călători*, III, p. 100.

²⁷ Maria Holban, *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, p. 322-323 (în continuare, *Călători*).

²⁸ *Călători*, III, p. 281.

afirmă că românii înșiși știu și spun că se trag din romani²⁹. Spre a da un exemplu, Francesco della Valle arată cum călugării ortodocși de la mănăstirea Dealu (Târgoviște) i-au relatat istoria cuceririi țării lor de către împăratul Traian, a prefacerii ei în colonie romană, a populării cu coloniști romani din care se trag românii și numele lor³⁰. Părăsind legenda despre provenința numelui de Valachia din cel al generalului Flaccus, mulți autori leagă acum numele de vlah de cel al italienilor (constată că românii erau numiți de străini într-un mod similar cu italienii), spunând că românii sunt neam de italieni. În plus, pentru cunoscători, Moldova este tot o parte a Valahiei sau tot o Valahie. G. Gromo și F. Capeci spun că și Banatul (de Caransebeș și Lugoj) se cheamă Valahia, probabil după cum au aflat de la românii aflați în majoritate covârșitoare acolo. Românii, atât de numeroși și răspândiți din Crișana până la Marea Neagră, cum scria unul dintre martorii evocați, ar fi putut reprezenta un bun câștig pentru Sfântul Scaun. Mulți dintre emisarii trimiși în Țările Române, mai ales iezuiți, fac remarci pertinente în legătură cu modalitățile de convertire. G. Gromo crede pe la 1566-1567 că dacă papa Grigore al XIII-lea ar vesti domnului Moldovei conciliul (plănuț pentru atragerea ortodocșilor), acesta ar putea fi ușor convins să-și trimită delegați³¹. Încă în 1560-1561, papa Pius IV îl invita pe Alexandru Lăpușneanu, principele Moldovei, să se unească pe sine și poporul său cu biserica Romei și să-și trimită delegați la conciliul ecumenic de la Trento³².

Antonio Possevino elaborează un adevărat program de câștigare a românilor pentru catolicism. Se vede acest lucru la 12 aprilie 1583, când, într-o scrisoare către papă, scrie despre românii din Țara Românească: ei sunt relicve ale anticei colonii romane și folosesc încă limba italiană coruptă, îl numesc pe papă părinte și sunt creștini de rit grec, dar, fiind analfabeți, nu-i va fi greu Romei să-i readucă la credința catolică, mai ales că acești români arată în expresia feței și în acțiunile lor spirit și judecată italiene³³. Acest entuziasm inițial va fi temperat mai târziu, când același autor nota că românii au fost și au rămas "îndărătnici" în "schisma" lor și în "ritul grec"³⁴. Credem că nici primul text nu dovedește atât naivitatea lui Possevino cât diplomația lui. Era vorba mai mult despre o acțiune de *captatio benevolentiae*, în vederea convingerii factorilor de decizie de la Roma să înceapă o campanie fermă și amplă printre români. De aceea, el leagă romanitatea

²⁹ Vezi Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a, București, 1993, 83-140 și Șerban Papacostea, *Conștiința romanității la români în evul mediu*, republicat recent în volumul său *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, ediție adăugită, București, 1999, p. 239-248.

³⁰ *Călători*, I, p. 322-323.

³¹ *Călători*, II, p. 376.

³² Chiril Karalevskij, *Relațiunile dintre domnii români și Sfântul Scaun în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, după documente inedite din arhivele Vaticanului*, în "Revista catolică", II, 1913, nr. 2, p. 178-183.

³³ *Călători*, II, p. 606.

³⁴ *Călători*, II, p. 567.

românilor, asemănarea lor cu italienii de posibilitatea succesului rapid al acțiunii. Italianului i se pare logic ca românii, un fel de italieni dinspre răsărit, să fi fost în vechime catolici, atrași apoi de greci la ritul lor. De asemenea, i se pare firesc ca acești latini barbarizați să revină cumva la matcă, adică în sânul bisericii romane. Ideea era că românii, urmași ai romanilor și rude cu italienii, nu puteau fi altceva decât catolici, iar dacă nu mai erau, trebuiau ajutați să fie. Încă din 1568, G. Ruggiero scria că, aidoma limbii românilor, prin vecinătatea cu "barbarii", "s-a corcit și religia lor, schimbându-se din creștină în greacă"³⁵. Anonimul autor al descrierii Moldovei de la 1587 urmează același raționament: moldovenii, deși de rit grec, "sunt totuși amici ai numelui de roman", prin limba coruptă din latină, prin opinia lor că se trag din romani și prin numele de romani pe care și-l dau ei înșiși; faptul a fost demonstrat - se spune mai departe - de voievodul Petru Șchiopul care a cerut pe lângă sine un cleric de rit roman ca să-i explice sfânta scriptură și a confirmat un sacerdot catolic pentru supușii săi unguri și alții, "amăgiți" de protestantism³⁶.

Natural, este aici o construcție istorico-logică care avea să intre în stereotipia mai multor argumentații: recunoscând că sunt romanici și purtând ei înșiși numele de romani, românii sunt destinați să aparțină confesional Romei. Unii autori însă, ca de exemplu Antonio Possevino, nu rămân doar la stadiul motivațiilor istorice și teoretice, ci se informează foarte bine, propun soluții și trec la fapte. Învățatul iezuit menționat știe că românii ardeleni sunt cetățeni de rang secund, supuși națiunilor politice și ținuți mai prejos decât ungurii; și acesta ar putea fi un simulent pentru atragerea românilor la catolicism, adică la o confesiune receptă. Concret, Possevino propune ca în câteva zone cu mare concentrare românească din Transilvania (Făgăraș, Banatul de Lugoj) să se facă biserici romane pentru români și să se sustragă câțiva tineri români de sub influența părinților lor spre a fi trimiși la Vilna sau la alte seminarii, de unde să vină în locul lor la seminarul din Transilvania tineri ruteni. Printre sirăni, ei nu ar mai putea fi abătuți din calea lor și apoi, odată convinși și instruiți, s-ar putea dedica convertirii părinților și cunoscuților lor. Alt pas trebuie să fie - crede Possevino - cărțile tipărite în limba de cult a românilor (slavona), cărți la care se lucra deja (unele mostre fiind gata) și altul îngăduința - poate temporară - de a menține ritul curent și limba slavonă în biserică. Credem că Possevino propusese Sfântului Scaun acest lucru și aștepta răspuns. Tot prin "cărți bune", călugărul iezuit spera să "readucă" credința catolică în Moldova și Țara Românească, ai căror principii - Petru Șchiopul și Petru Cercel - erau deja câștigați pentru Roma³⁷.

³⁵ *Călători*, II, p. 631.

³⁶ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 45.

³⁷ *Călători*, II, p. 588 sqq.

Însoțitorul anonim al lui Possevino scrie și el că românii, printr-o elemosină și printr-o pildă vie față de credința romană și potif, numit de ei "părintele cel mare", ar putea fi "mântuiți"³⁸. Ferrante Capeci scrie și el (în 1584) că sunt mulți români ardeleni care-i solicită pe iezuiți și care, dacă nu ar fi piedici, s-ar uni cu biserica romană; în plus - adaugă el - românii din Moldova primesc între ei oricâți preoți catolici le sunt trimiși³⁹. În relația misiunii iezuite din Moldova (1588), se arată că, la solicitarea principelui Petru Șchiopu, sfătuit de Bartolomeo Brutti și cu ajutorul altor înalți prelați (Claudio Aquaviva, generalul iezuiților, sau cardinalul Aldobrandini, viitorul papă Clement VIII), la 1 septembrie 1588 primii doi preoți iezuiți au venit în Moldova și au fost primiți cu mare cinste; relația dă detalii în continuare despre "evlavia" principelui Petru, despre dialogurile sale în legătură cu primatul Romei petrine și politica sa antiprotestantă⁴⁰. Și autorii acestei relatări leagă romanitatea românilor de revenirea firească a acestora la biserica Romei, dacă li s-ar putea trimite mai mulți preoți iezuiți. Autorul anonim din 1587 face, cum s-a văzut, aceeași legătură între români și biserica romană, dar are și alte argumente pentru succesul catolicismului în Moldova: simpatia voievodului pentru credința Romei; dorința acestuia - conform mărturiei lui Bartolomeo Brutti - de a "readuce" țara la catolicism; combaterea de către domn a "ereziei" (Reformei) pătrunse printre supușii săi unguri și sași; neputința preoților români, "foarte ignoranți", de a combate "preasfântul adevăr al credinței noastre catolice romane"⁴¹. Toată această zbatere nu a fost lipsită de rezultate: la 1588, mitropolitul Moldovei, Gheorghe Movilă, se declara pe față catolic, iar principele Petru Șchiopul era gata, prin intermediari, să facă act de supunere către Sfântul Scaun⁴². În profunzime însă, acțiunea a fost lipsită de urmări.

Pentru tema lucrării de față, contează doar implicarea mediilor savante italiene în elaborarea unei argumentații politico-științifice în vederea convertirii românilor. Pe de o parte, unii actori italieni ai scenei de atunci erau convinși că românii, fiind de origine romană, nu pot fi decât foști catolici abătuți de la "calea dreaptă" și ușor de readus la credința Romei; pe de alta, se știa clar că și românii - unii dintre ei - reacționează pozitiv la astfel de argumente, fiindcă se mândresc cu originea lor romană. De exemplu, ca strategie, Antonio Possevino intervine pe lângă factorii de decizie de la Roma ca în corespondența curiei papale cu domnii români și consilierii lor să se știe și menționeze nu numai că acești principii sunt creștini, dar și că ei "sunt descinși din romani, de la care încă

³⁸ *Călători*, II, p. 606.

³⁹ *Călători*, III, p. 97, 100.

⁴⁰ *Călători*, III, p. 282-284.

⁴¹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 45-48.

⁴² C. Karalevskij, *op. cit.*, p. 198-200.

păstrează numele și, cum se speră, și dragostea", desigur pentru credința romană⁴³. Urmarea se vede imediat, într-o scrisoare redactată de Antonius Buccapadulius la 9 iulie 1583, la Roma și adresată lui Petru Șchiopul, în care principele, așezat între "adevărații creștini", este lăudat pentru că se trage din stirpea romanilor, al căror nume, dacă îl păstrează, atunci se speră că păstrează și iubirea față de romani⁴⁴. Acest lucru demonstrează încă odată că unii români aveau în evul mediu și epoca Renașterii conștiința originii lor romane și că anumiți factori de decizie politică, religioasă, militară se foloseau de această împrejurare pentru atingerea scopurilor lor. Dacă ideea originii lor romane nu ar fi avut nici o relevanță pentru români, nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să o invoce atât de insistent ca mijloc de sensibilizare, de impulsivare a unor evoluții.

Chiar dacă au supraestimat posibila reacție favorabilă a românilor față de romani și credința Romei, autorii italieni din secolul al XVI-lea au lăsat mărturie extrem de importante în legătură cu Țările Române. Cele mai multe nu se datorează dorinței pure de cunoaștere științifică a unui popor îndepărtat, ci au scop pragmatic. Autorii italieni menționați, mulți dintre ei învățați umaniști foarte instruiți, sunt și militari, diplomați, monahi iezuiți, prelați, funcționari etc., adică oameni de acțiune, pe cale de a împlini anumite misiuni, scopuri, de a duce la îndeplinire planuri, însărcinări, strategii. Dintre acești autori, cei interesați de confesiunea și biserica românilor exprimă adesea punctul de vedere partizan al Romei, dar observațiile au mare acuitate, bogăție de date și chiar spirit de noutate. Italienii au văzut cu alți ochi decât martorii locali chestiunile confesionale ale românilor, au lăsat date prețioase pentru reconstituirea faptelor brute de atunci, dar și pentru istoria mentalităților, a imaginarului colectiv, a alterității. Din multe mărturii reiese uimirea italienilor față de această insulă izolată desprinsă din masa latinității și față de faptul paradoxal că un popor descins, după propria convingere, din romani nu mai păstra credința creștină în forma Romei. Uimirea se combină cu simpatia pentru originea ilustră, dar și cu mila sau chiar disprețul pentru viața modestă, obiceiurile "barbare", traiul rudimentar din Țările Române, evidente pentru mulți dintre cei veniți din prospera și civilizata peninsulă.

⁴³ C. Karalevskij, *op. cit.*, p. 187.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 187-188.

Autor	Operă, ani de elaborare	Confesiunea românilor	Despre biserică și altele
1. Marcantonio Coccio (Sabelico)	Enneade (1504)	rit grecesc	neam de italieni, vorbesc lb. română
2. Francesco della Valle	Relații de călătorie (1532, 1534)	trăiesc după legea greacă	spun că au venit de la Roma; biserica franciscană; călugării de la Dealu
3. Alessandro Guagnini	Vita despoti Principis Moldaviae (1564-1568)	știn de religia greacă sau ruteană	pot rupe ușor căsătoria; spun că se trag din Italia; se cheamă pe sine romani
4. Giovanandrea Gromo - în Transilvania	Descrieri ale Transilvaniei (1564 - 1567)	legea și religia lor este greacă ca în Valachia	spun că descind din coloniștii romani; limbă ca cea română
5. Francesco Commendone	Valachiae olim Flacciae... (1572)	se închină după ritul bizantin; s-ar putea uni cu Roma	recunosc pe patriarhul constantinopolitan; colonie română cu obiceiuri, legi romane
6. A. Maria Graziani - în Moldova	[Descrierea Moldovei] (1564)	păstrează ritul credinței creștine de la greci	pot desface ușor căsătoria
7. Giulio Mancinelli - în Țările Române	[Itinerar] (1583-1586)	latini care trec la ritul grec (al majorității)	Aspecte interconfesionale: biserică latină cu pastori luterani; biserică armeană; limba lor este ca latina vulgară
8. Antonio Possevino - în Transilvania	Transilvania (1584); Scrisori (1583)	îndărătnici cu cei din Moldova și Țara Românească în schisma lor și ritul grec; supuși stărilor / națiunilor; au suflet și judecată italiene	Organizarea ierarhiei ortodoxe în Transilvania; liturghia slavonă; ceremonii ca la catolici; plan de convertire a românilor din cele trei țări

Autor	Operă, ani de elaborare	Confesiunea românilor	Despre biserică și altele
9. Însoțitorul anonim al lui Possevino în Transilvania	Descriere (1583)	Sunt prinși în mrejele grecilor	Sunt vechiul neam al romanilor, răspândiți de la Criș la Marea Neagră
10. Giulio Ruggiero	Relație despre Polonia... (1568)	Religia lor e corcită = s-a schimbat din creștină în greacă	Sunt de origine italieni, colonie romană și cu limba latină alterată
11. Franco Sivori - în Țara Românească	Memoriale delle cose... (1581)	țin ritul grec vechi, tradiția, posturile	Obiceiuri de Crăciun și Paști; monahi basiliți; mănăstiri frumoase, una ca în Italia
12. G. P. Campani	Scrisoare (1584)	Calendarul românilor se potrivea relativ cu cel catolic iulian	Calendarul nou e greu de introdus și din cauza românilor
13. Ferrante Capeci - în Transilvania	Scrisoare (1584)	rit grec, după care țin calendarul, nu au fost atrași de Reformă; se înțeleg bine cu catolicii	s-ar putea uni cu Roma și ar primi chiar catolicismul, mai ales în Moldova; se trag din italieni
14. Misiune iezuită - în Moldova	Raport (1588)	rit grec și rutean, cu domn înclinat spre catolic.	Au fost colonie a romanilor și au simpatii pentru romani /catolici
15. Anibal di Capua	Scrisoare (1589)	Moldovenii urmează ritul grecilor	au limbă proprie cu multe elem. Latine
16. Anonim (poate iezuit) - în Moldova	Descriere a Moldovei (1587)	rit grec, dar amici ai numelui de roman; principe înclinat spre catolicism; ar trece la catolicism	Au opinia că descind din romani; limbă latină coruptă și se cheamă pe sine romani